

GRADA

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 53
Godina XXVII
Maj, 2022.
[str. 59-84]

© Monos 2022

Civilno rukovodstvo i vojna komanda Gračanice u periodu 1992. – 1995.

Hazim Vikalo

**(Sjećanja predsjednika opštine i predsjednika
Ratnog predsjedništva opštine Gračanica)**

Rođen je 29. 11. 1960. godine u selu Sladna (opština Srebrenik). Još u ranom djetinjstvu došao je s porodicom u Gračanicu, gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Potom je upisao i završio Elektrotehnički fakultet u Tuzli. Odabrao je tehničko, inženjersko zanimanje, kako bi kasnije izbjegao ulazak u tadašnje političke strukture jer ga, kako sam kaže, politika u tom vremenu ni na koji način nije zanimala. Po završetku fakulteta, vratio se u Gračanicu i prvi posao dobio gračaničkom "Feringu", koji se već tada afirmisao na širem jugoslovenskom tržištu kao proizvođač građevinskih kranskih dizalica. Radio je u grupi uglednih inženjera kao odgovorni projektant. Nakon četiri godine, iz "Feringa" je prešao na rad u preduzeće "Projekt", koje je bilo u sastavu Radne organizacije "Građevinar". U tom preduzeću ubrzo je postao direktor – sa 25 godina, inače, tada najmlađi direktor na opštini Gračanica, gdje je radio skoro do kraja septembra 1991. godine, kada preuzima funkciju predsjednika opštine Gračanica

UVODNA NAPOMENA

Zapisujući ovo sjećanje na period priprema, organizacije i početaka naše odbrane – presudno razdoblje naše bliže prošlosti, u kome smo se našli pred opasnošću potpunog nestanka, krenut ću od samih početaka, od svog djetinjstva i mladosti. Ime sam dobio po svom amidži Hazimu, partizanskom borcu i proleteru, koji je početkom 1942. godine, kao učenik Šerijatske gimnazije u Sarajevu, sa nekoliko drugova izašao na partizansku teritoriju u blizini Foče, uključivši se u redove Prve proleterske brigade. Poginuo je nekoliko mjeseci kasnije, u borbama sa četnicima blizu Kolašina. Još u djetinjstvu slušao sam o tom svom

amidži, partizanu, čovjeku koji je položio život u borbi protiv zla, za bolju sutrašnjicu ovdašnjih naroda. Shvatio sam rano da i ja, zbog te svoje porodične tradicije, u životu moram biti na pravoj strani, na strani borbe za istinu, pravdu, i slobodu. Nisam ni slutio da ću se jednoga dana zaista, u stvarnosti, morati boriti za te vrijednosti. Međutim, dolazila su neka nova vremena i izazovi...

POČECI POLITIČKOG ANGAŽMANA

U vrijeme prvih nagovještaja demokratskih promjena i uvođenja višestranačja, 1990. godine, u Gračanici je postojao jedan krug ljudi koji su se okupljali oko Bijele džamije ili oko drugih džemata, a koji su dolazak višestranačja doživjeli kao šansu da isprave neke stvari s kojima nisu bili zadovoljni, te urede društvene odnose onako kako je tada bilo u zapadnom svijetu. Ti ljudi su imali i izvjestan broj istomišljenika po radnim organizacijama, koji nisu bili članovi vladajućeg Saveza komunista (do tada – jedine političke opcije). Tom krugu sam pripadao i ja. Svi mi smo željeli slobodno tržište, politički pluralizam, ljudska prava u zapadnom smislu te riječi. Nekako je bilo prirodno da iz tog kruga izraste Inicijativni odbor za osnivanje Stranke demokratske akcije (SDA) u Gračanici.

Na unutarstranačkim izborima Ahmed Šelo je izabran za prvog predsjednika SDA Gračanica, a ja za prvog potpredsjednika. Kada je došlo do izdvajanja frakcije Adila Zulfikarpašića i Muhameda Filipovića iz SDA, koji su formirali novu stranku pod nazivom Muslimanska bošnjačka organizacija (MBO), Ahmet Šelo se priklonio toj struji i napustio SDA. Umjesto Šele, za novog predsjednika je izabran Sejdo Šabić, a ja sam i dalje ostao na mjestu potpredsjednika. Na prvim višestranačkim izborima, u novembru 1990. godine, SDA je u čitavoj Bosni i Hercegovini postigla izvanredan rezultat. Na njenim kandidatskim listama birači su prepoznali ljude koje su izvorno osjećali svojim, ljude kojim se moglo vjerovati. I u Gračanici

Hazim Vikalo, predsjednik Ratnog predsjedništva općine Gračanica (jesen 1992. godine)

je ostvarila veliku pobjedu, dobila najviše odbornika u Skupštini opštine, kao i mjesto predsjednika opštine.

S obzirom da sam imao visoku poziciju u Stranci (potpredsjednik), aktivno sam se uključio u predizbornoj kampanju i izborni proces. Izabran sam za odbornika, ali nisam bio zainteresovan ni za kakvu profesionalnu funkciju u lokalnoj vlasti. Kao mlad inženjer i direktor firme želio sam ostati u struci. Samo sam, od političkih funkcija, prihvatio da budem predsjednik kluba odbornika SDA u Skupštini opštine. Međutim, događaji koji su uslijedili raspadom Jugoslavije i spoznaja da bi Bosna i Hercegovina mogla u tom haosu nestati, uticali su i na mene da se aktivnije uključim u politiku i tako odgovorim svojim patriotskim dužnostima.

Već 10. juna 1991. pozvani smo u Sarajevo u Dom milicije na jedan širi sastanak na kojem nas je predsjednik Predsjedništva i predsjednik SDA Alija Izetbegović upoznao sa tadašnjom političkom situacijom u Bosni

i Hercegovini i praktično već tada nagovijestio mogućnost raspada Jugoslavije. Jasno je rečeno da se demokratski procesi u našoj u zemlji neće odvijati onako kako smo mi svi, u to vrijeme puni entuzijazma, željeli i na tome radili... Tada nam je prvi puta jasno rečeno da borba za demokratiju tek predstoji i da se za tu borbu moramo pripremati.

U septembru 1991. godine, prvi predsjednik opštine poslije izbora Sejdo Šabić nagovijestio je svoju ostavku i u jednoj prilici zamolio me da se ja prihvatim te funkcije. Rekao je "smatram te zrelim da prihvatiš, i molim te prihvati se te dužnosti". Ja sam napustio preduzeće "Projekt" i, nakon obavljene procedure, umjesto Šabića, izabran za Predsjednika opštine (u septembru 1991. godine).

SVOJ MANDAT POČEO SAM, PRAKTIČNO, KAO RATNI PREDSEDNIK..."

Kad sam preuzimao funkciju predsjednika opštine, politička i sigurnosna situacija u zemlji, pa i na području opštine Gračanica, bila je jako zaoštrena... Rat u Hrvatskoj uveliko se osjećao i na ovom prostoru. To se najviše vidjelo po pokretima JNA magistralnim putem Doboј – Tuzla, političkim ucjenama sa Ozrena oko formiranja opštine Petrovo, nagovještajima da će JNA direktno pozivati na mobilizaciju itd.

Prvu radnu sjednicu Skupštine opštine Gračanica, 21. 9. 1991. godine, dočekao sam već kao ratni predsjednik. Tri sedmice ranije, jedna skupina vojnika JNA odnijela je regrutnu dokumentaciju iz Opštinskog sekretarijata za narodnu odbranu, što je izazvalo burne reakcije u lokalnoj javnosti, te pojačani strah vojnih obveznika da će biti silom bačeni na hrvatsko ratište. Zasedao je i Savjet za narodnu odbranu i po tome zauzeo neke svoje stavove, koji su ponuđeni i na tom, rekao bih, iznuđenom zasjedanju Skupštine opštine. Razvila se žestoka rasprava među višćenicima, usvojeni su i neki zaključci od ko-

jih nije bilo koristi. Naprotiv, političko-bezbjednosna situacija se i dalje komplikovala.

Tačno mjesec dana nakon te "moje" prve sjednice Skupštine opštine, Predsjedništvo SR BiH donijelo je odluku o mobilizaciji rezervne milicije, koja je proglašena 19., a u Gračanici djelimično provedena 20. septembra. Samo dan kasnije, u noći između 21. i 22. septembra uslijedio je napad naoružanih srpskih ekstremista na policijsku stanicu u Bosanskom Petrovom Selu, njeno razoružavanje i protjerivanje rezervnih policajaca muslimanske nacionalnosti. Tako su Ozrenici etnički očistili policijsku stanicu u Bosanskom Petrovom Selu. Od tada su u toj stanici bili samo Srbi, što je i bio glavni cilj tog napada. Izvedeni napad uznemirio je javnost i naprosto "dolio ulje na vatru".

Incident je imao i šireg odjeka, pa je tim povodom prva Evropska posmatračka misija koja je došla u Bosnu i Hercegovinu, na čelu sa Colmom Doyleom, u oktobru 1991. posjetila i Gračanicu. U razgovoru sa članovima Misije otvoreno smo im ukazali na uzroke i posljedice izvedenog napada na policiju. Upozorili smo ih da je onemogućavanje obavljanja policijskih poslova na jednom dijelu teritorije opštine i etničko čišćenje policije, bilo otvoreno negiranje legalnih državnih organa i uspostava paradržavnih institucija. Kao i u mnogim drugim slučajevima, ni od te posjete nije bilo nikakve koristi.

FEBRUARSKO-MARTOVSKE DIVERZIJE I BARIKADE

U to vrijeme živjeli smo u atmosferi u kojoj se ratište u Hrvatskoj neprimjetno prenosilo i u ove prostore. Pored vojnih konvoja dolinom Spreče, po čitavom prostoru opštine vršljala su uniformisana lica, stizale su informacije o sporadičnim incidentima. Paralelno s tim odvijali su se pregovori republičkih lidera o budućnosti Jugoslavije koji nisu davali nikakve rezultate. U rješavanje krize u Jugoslaviji umiješala se i Evropska zajednica. Nakon proglašenja nezavisnosti Hrvatske

i Slovenije, te definitivnog odbijanja federalno-konfederalnog plana za Jugoslaviju ("Izetbegović-Gligorov"), jedina opcija za Bosnu i Hercegovinu bila je da i ona proglasi svoju nezavisnost, što se, po preporuci Badinterove komisije (Evropske zajednice), moralo potvrditi narodnim referendumom o nezavisnosti.

Kada je donesena odluka o referendumu, ubrzano je pogoršavanje političke situacije, međunacionalne napetosti bile su u stalnom porastu. Srbi su bili za ostanak Bosne i Hercegovine sa Srbijom i Crnom Gorom u takozvanoj krnjoj Jugoslaviji, dok su Hrvati, nakon izvjesnog oklijevanja, podržali referendum. Oспорavanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine i protivljenje referendumu nije se vršilo samo političkim sredstvima, već i terorističkim akcijama, kojih je bilo sve više kako se približavao dan referenduma. Mi smo u Gračanici već u mjesecu februaru imali nekoliko diverzantskih akcija koje su izazvale zabrinutost među građanima.

Jedan od incidenata koji ću ovdje posebno spomenuti bilo je bacanje bombe na policijski punkt u Donjoj Orahovici, nekih dvadesetak dana prije referenduma. To je, poslije napada na policijsku stanicu u Bosanskom Petrovom Selu, bila do tada najveća provokacija na opštini, koja će dovesti do daljeg zaoštravanja međunacionalnih odnosa, višednevne blokade puteva itd. Okupljeni građani muslimanske nacionalnosti na barikadama u Orahovici, kao i ostalim mjestima tražili su oružje da se sami brane kad to vlast nije bila u stanju činiti.

U cilju smirivanja situacije, u Gračanicu su došli visoki policijski dužnosnici iz Sarajeva Avdo Hebib i Jusuf Pušina, Enver Šarić iz Centra javne bezbjednosti Tuzla i dr. Otišli smo u Orahovicu i pokušali smiriti narod, deblokirati put Doboja – Tuzla, a nakon toga i ostale puteve. Kada smo u tome djelimično uspjeli, otišao sam sa Branom Marušićem, predsjednikom Izvršnog odbora opštine Gračanica, u Karanovac, s ciljem da

deblokiram put kod karanovačkog mosta. Tom prilikom na željezničkoj stanici u Karanovcu vidio sam masu naoružanih ljudi, vidio sam topove trocijevce i minobacače koji su bili okrenuti prema Gračanici. To je bilo oružje JNA i TO podijeljeno dobrovoljcima i ko zna kome još na Ozrenu. Vidjelo se da je sukob visio u zraku. Kao što je poznato, mi svoje oružje od Teritorijalne odbrane nismo nikada dobili jer je bilo zaključano u kasarnama oko Doboja i nalazilo se na raspolaganju samo Srbima.

Sjećam se da me je isto to veče nazvao predsjednik Izetbegović i pitao kakva je situacija, imamo li se čime braniti ako dođe do sukoba. Poziv je tekao preko obične, fiksne linije, pa je postojala i mogućnost prisluškivanja, a ja sam mu u polušali odgovorio: "Predsjedniče, ništa ne brinite, sve što ste nam poslali pod punom je borbenom gotovosću". A zapravo, niti nam je iko išta poslao, niti smo išta imali što se tiče odbrane. Do tada se još ništa nije radilo na organizovanom naoružavanju naroda. Ovisno o svojoj svijesti i osjećaju opasnosti, tek je poneko od građana samoinicijativno nabavio sebi pušku – za "ne daj Bože", spremajući se za najgore... Ovaj detalj bilježim kako bih ilustrirao u kakvoj smo situaciji dočekali referendum o nezavisnosti i kasnije međunarodno priznanje zemlje, čije je uništenje već bili pripremljeno.

Vrijeme poslije Referenduma u Gračanici je obilježeno poznatim martovskim diverzijama, tačnije terorističkim bombaškim napadima, koji će kulminirati uništenjem Radio stanice u pokušaju srpskih terorista da ubiju istinu... Poslije te diverzije, imao sam priliku da odem u Sarajevo i sastanem se sa Veliborom Ostojićem, tadašnjim ministrom za informisanje u Vladi BiH s ciljem da zatražim pomoć za kupovinu novog odašiljača. Kad sam mu u razgovoru to spomenuo, rekao mi je: "A to je ona radio-stanica što baljezgaju na njoj." Tako mi je potvrdio da je Radio Gračanica bila označena kao meta ne samo na Ozrenu, već i u samom vrhu SDS-a.

SKUPŠTINA OPŠTINE GRAČANICA
P r e d s j e d n i š t v o
Broj: 59-92
Datum, 06.06.1992. godine

Na osnovu Odluke Predsjedništva BiH o proglašenju neposredne ratne opasnosti broj 01-011-301-92, člana 99. Statuta opštine Gračanica, na sjednici održanoj dana 06.06.1992. godine, Ratno predsjedništvo Skupštine opštine Gračanica donosi

O D L U K U

I

Za lica koja se u posebnom postupku utvrdi da su u vremenu neposredne ratne opasnosti djelovali protiv imovine i lica, spomenika kulture, vjerskih objekata, objekata od opšteg interesa na području Opštine Gračanica i drugih - proglašavaju se "persona non grata" - nepoželjnim licima za područje opštine Gračanica.

II

Lica iz tačke I ove odluke za koje se u posebnom postupku utvrdi da su komandovala i izdavala komande licima iz tačke I ove Odluke da djeluju protiv imovinske i lične sigurnosti građana, spomenika kulture, vjerskih objekata, te objekata od opšteg interesa, a koji se proglase ratnim zločincima biće im, pored kazne za djela, izrečena i kazna konfiskacije cjelokupne imovine.

III

Odluka stupa na snagu danom donošenja.

PREDSJEDNIK
RATNOG PREDSJEDNIŠTVA

Hazim Vikalo, s.r.

I ovakve su odluke donošene

Nakon izvršene diverzije na našoj radio stanici i zauzimanja određenih releja, Gračanica je ostala u totalnoj informativnoj blokadi. Međutim, mi smo ovdje vrlo brzo formirali vlastitu lokalnu televiziju, preko koje smo jedno vrijeme prenosili informativne programe televizije Sarajevo (reemitovanjem), a ubrzo smo, kupovinom novog predajnika, osposobili i našu radio stanicu, koja je nastavila emitovati program na ultrakratkim talasima.

REUF SOKOLOVIĆ: “NIJE OVO, PREDSEDNIČE, RAT PROTIV SDA...”

Stalne političke tenzije u Skupštini opštine i drugim opštinskim organima Srbi sa Ozrena su podgrijavali pritiscima da opština Gračanica službeno prizna otcepljenje područja koje je pripalo samoproglašenoj opštini Petrovo, jer su bili uvjereni da je to bila posljednja prepreka za priznanje njihovo otcepljenja od strane Republike. Poslije referenduma, počele su da stižu i karte o podjeli opštine Gračanica. Više nije bilo važno priznanje otcepljenja, već nastojanje da se izazove neki ozbiljniji incident koji bi bio zgodan povod za napad na Gračanicu. Zato su na tim kartama zaokruživali industrijsku zonu u sastav svoje opštine, crtali su granicu trasom starog puta Doboj Tuzla koji je vodio od Korića Hana, iznad “Jadrine”, “Feringa” i “Fortune” itd. Mi nismo nasjeli na to, ja kao tadašnji predsjednik opštine nisam nikada pristao da raspravljam oko tih stvari.

Kad smo vidjeli da se provokacije i diverzije nastavljaju, mi smo krenuli u jedan organizovan način pripreme naroda za odbranu. Bilo je pitanje dana kada će se zapucati i na našoj opštini, jer je već bilo zapucalo u Bijeljini, Zvorniku i tako dalje. Na tim primjerima vidjeli smo o kakvoj se agresiji radi... Dva tri dana poslije počinjenih zločina srpskih snaga u Janji, slučajno sam se susreo sa Reufom Sokolovićem, koji me je malo “trznuo”, rekavši: “Nije ovo, predsjedniče, rat protiv SDA – ovo

je rat za uništenje svih nas Muslimana”. Sokolović je bio istaknuti član Saveza komunističara, odnosno SDP-a, koji je kao poslanički kandidat izgubio na izborima od kandidata SDA, inače, ugledan privrednik, odbornik Skupštine opštine, član rukovodstva spomenute opozicione partije. Reuf nije bio čovjek od panike, ali je možda prije od ostalih, kao bosanski patriota, postao svjestan opasnosti.

Ovo ističem iz razloga što ću Sokolovića kasnije, kada je došlo do reorganizacije rada skupštine opštine Gračanica, postaviti na čelo Izvršnog odbora, jer se, normalno, u odabiru kadrova moralo znati ko je pravi patriota i ko je spreman žrtvovati ono najvrednije za slobodu. Tu više nisu bile važne nikakve političke ili ideološke razlike.

ODNOSI LOKALNE VLASTI SA JNA

U periodu januar – maj 1992. godine mi smo imali intenzivne razgovore sa komandom korpusa JNA u Tuzli i to najviše sa generalom Jankovićem, kojeg će kasnije zamijeniti general Nedeljković, obojica su bili stariji ljudi, pred penziju. Cilj je bio da se spriječe veći incidenti i smanji napetost, u biti “da se kupi vrijeme”. Kontaktirali smo i sa Čazimom Hadžićem, koji je bio komandant garnizona JNA u Doboju i sa Milovanom Stankovićem šefom bezbjednosti u tom garnizonu.

Imali smo kontakte i sa nekim oficirima koji su dolazili iz Sarajeva, ne sjećam se imena, koji su imali zadatak da nas kao općinsku vlast “preveslaju” da im omogućimo formiranje i stacioniranje jedinica s desne strane Spreče – na Ratišu, Gornjoj Orahovici pa sve do Mujanovog mezara, koje bi osiguravale bezbjedan prolaz konvojima JNA cestom Doboj – Tuzla, da na tim mjestima postave svoje osmatračnice i manje snage itd. Svi su oni u tim razgovorima prohodnost spomenutog puta stavljali na prvo mjesto. Put Doboj – Tuzla je tada bio dio glavnog i najsigurnijeg komunikacijskog pravca između Srbije i Kninske krajine. Jednom ih je došlo čak desetorica da me privole na sa-

glasnost za postavljanje svojih osmatračnica s desne strane Spreče. Ja sam im tada rekao da je to nepotrebno. Oni su u međuvremenu već bili prevezli neku tenkovsku jedinicu iz Siska ili Karlovca i stacionirali je sa oružjem na Ozrenu i odavno već kontrolisali lijevu stranu Sprče. Odgovorio sam im da nema razloga da na našoj strani postavljaju neke svoje osmatračnice jer mi ovdje imamo policiju, rezervni sastav policije i mi im garantujemo tu prohodnost. Da bih bio još ubjedljiviji, rekao sam im da im to garantujem svojim životom i životom ovih ovdje ljudi, da im neće ništa faliti. To se ubjeđivanje završilo time što im nisam dozvolio da se snage JNA razmještaju na spomenutim kotama s lijeve strane Spreče. Nije bilo teško procijeniti da bi oni sa tih kota ovaj teritoriji vrlo lako mogli staviti pod svoju kontrolu i tako spojiti neke tačke na već planiranim koridorima od Ozrena prema sjeveru.

Osim insistiranja na tom slobodnom prolasku, skoro na svakom sastanku general Janković i ekipa njegovih saradnika pokušavali su me ubijediti kako mi trebamo uzeti naoružanje i formirati jedinice koje bi bile sastavni dio njihovih snaga. Iako je i među nama bilo mišljenja da bismo možda trebali uzeti oružje, većina je bila protiv, jer nad takvim jedinicama ne bismo imali nikakvu kontrolu i one bi mogle biti upotrijebljene protiv nas. Te ponude sam, stoga, odbijao, pravdajući se pred oficirima JNA i svojom mladošću, neiskustvom, jer i neki građani su me smatrali premladim da bi određene stvari razumio itd.

U svakom slučaju odnosi sa JNA su se i dalje zaoštravali. Uslijedili su ekscesi pod Orahovicom, Bajbagina akcija pod Stjepan Poljem i zarobljavanje vojne kampanjole JNA sa vojnicima i oružjem itd. To je kulminiralo prijetnjom generala Jankovića, koju mi je sasuo "u telefon" da će Gračanicu srušiti sa zemljom ukoliko mu odmah ne vratimo ljude i oteto naoružanje....

Kad je general Nedeljković došao na mjesto generala Jankovića, odmah je pozvao nas, 14 predsjednika opština sa tadašnje regije Tuzla u kancelariju kod Selima Bešliagića i jednostavno nas počeo ubjeđivati da odmah prihvatimo autonomiju. Kalesija je već bila napadnuta tenkovima, topovima, izbjeglice iz Kalesije su dolazile u grupama na Solni trg u Tuzli. Niti jedan od 14 predsjednika opštine nije prihvatio taj poziv, uz argumentaciju da smo mi nezavisna država, da imamo svoje određenje i da mi želimo život u takvoj državi kakvu smo dobili i kakvu su Ujedinjene nacije priznale.

Svi ovi pregovori sa JNA pokazivali su se kao beskorisni, čega smo i mi bili svjesni, ali učestvovali smo u tome i u drugim kontaktima sa JNA, kupujući vrijeme za dovršetak odbrambenih priprema, za organizaciju, uvojničavanje i obuku svojih snaga, kako bi što spremnije dočekali prvi udar, koji se desio u drugoj polovini maja 1992. godine.

Zahvaljujući našoj mudro vođenoj politici, taj prvi udar agresora dočekali smo koliko-toliko spremni, ali u svakom slučaju sasvim solidno organizovani.

Četiri pravca organizovanja odbrane

Kad sam imenovan za predsjednika opštine, rat u Hrvatskoj već je ulazio u svoju finalnu fazu. Bili smo očevici gomilanja srpskih snaga na Ozrenu. Srpska strana time je pokazivala na koji način želi riješiti situaciju u Bosni i Hercegovini. To je i nas primoralo da odgovorimo na takvu situaciju i pokrenemo naše pripreme za odbranu, i to na više pravaca: kako kroz legalne strukture policije i Teritorijalne odbrane, tako i kroz aktivnosti Patriotske lige i kriznih štabova SDA, odnosno ratna rukovodstava mjesnih zajednica.

Na prvome mjestu ističem **Opštinski štab Teritorijalne odbrane (OpšTO)**, koja je bila legalna republička oružana sila. Iako je Teritorijalna odbrana još 1990. bila razoružana, Opštinski štab TO u Gračanici nije prekidao kontinuitet svog rada, a njegovi kadrovi su dali ponajveću stručnu pomoć organizaciji

odbrane. Zahvaljujući angažovanju Štaba kao legalne institucije, uspjeli smo izbjeći brojne neželjene posljedice u kritičnoj fazi priprema za odbranu. Na teritoriji opštine nije došlo do pojave različitih vojski, kao u nekim drugim sredinama, tako da smo u aprilu 1992. u potpunosti sproveli odluku Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine o objedinjavanju svih odbrambenih formacija u okviru TO RBiH.

Ključna ličnost u tom pogledu je bio Osman Puškar, predratni komandant OpŠTO, a treba spomenuti i Galiba Ahmetaševića, sekretara Opštinskog sekretarijata za narodnu odbranu. Uz podršku Ratnog predsjedništva, reorganizacija OpŠTO Gračanica i konkretnije pripreme za odbranu ubrzanе su poslije odlaska oficira srpske nacionalnosti. Već 19. maja 1992. godine, na poligonu iza Srednjoškolskog centra, izvršena je prva smotra i polaganje zakletve pripadnika jedne jedinice TO. Istog dana imali smo prvo granatiranje sa Ozrena po selima sprečanske doline: Miričini, Orahovici, Pribavi.

Drugi pravac odbrambenog organizovanja bila je policija, odnosno **Stanica javne bezbjednosti (SJB) Gračanica**, sa svojim aktivnim i rezervnim sastavom. Njihovu ulogu u tom prvom razdoblju treba posebno naglasiti. Značajno je u tom pogledu bilo podizanje rezervnog sastava policije, koje je počelo još u septembru 1991. godine, da bi do aprila 1992. već imali mobilisan kompletan sastav. Posredstvom SDA smo još u ljeto 1991. iz skladišta na lukavačkoj opštini vratili dio naoružanja rezervnog sastava. Kasnije smo, nakon spomenutih dešavanja u Donjoj Orahovici i duž magistralnog puta Doboj – Tuzla, dobili oko 350 cijevi iz CSB Tuzla, te smo ojačali rezervni sastav, tako da smo na kraju imali respektabilan broj naoružanih ljudi za održavanje reda na opštini. Takođe smo formirali interventna odjeljenja policije, bolje naoružana i fizički spremna, tako da su mogli reagovati na svaki incident. To je građanima davalo snagu i samopouzdanje, te

smo donekle uspjeli razbiti strah koji se već počeo među njih uvlačiti.

Naš pokušaj da za načelnika policije dovedemo Osmana Puškara, nažalost, nije uspio zbog unutrašnje krize u SJB Gračanica, zbog čega i je policija u najkritičnijem trenutku ostala bez prvog čovjeka. U saniranje stanja u toj službi morao sam se kao predsjednik opštine direktno uključiti, tako da sam u tim kritičnim danima SJB praktično pretvorio u “svoju kuću”. Svjestan sam bio da bi s padom SJB pola posla u zauzimanju grada bilo završeno. Kasnije, s postavljanjem Faruka Huskanića za načelnika, stanje se stabilizovalo.

Organizacioni oblici **Patriotske lige** (politički i vojni dio) na našoj opštini prisutni su još od jeseni 1991. godine. Patriotska liga je imala svoju posebnu ulogu na buđenju patriotske svijesti kod građana, skretanju pažnje na opasnost itd. Ono što u nekom momentu nisu mogli da kažu zvaničnici opštine ili države, to su pripadnici Patriotske lige slobodnije govorili, a dio konkretnijih poslova obavljali u ilegali, posebno oko priprema za odbranu. Mi smo htjeli da vodstvo Patriotske lige izdvojimo, da ne bude toliko povezano sa opštinskom oficijelnom političkom vlašću, pa su djelovali na terenu, budili svijest kod građana, a potom je, otvorenije, nastupala SDA putem svojih aktivista. Rezultat aktivnosti u okviru Patriotske lige bilo je i formiranje prve naoružane odbrambene jedinice u Gračanici, sastavljene od odvažnih momaka – patriota. Tu jedinicu smo zvali Interventni ili Manevarski vod Patriotske lige, a na njenom čelu je bio Mehmed Ahmedbegović.

Vod Patriotske lige smo u aprilu 1992. uputili u pomoć Zvorniku, i to na zahtjev Centra službi bezbjednosti Tuzla da pošaljemo pomoć u policijskim snagama. S obzirom na tadašnje događaje u policiji (sindikalni nemiri, odsustvo načelnika, opstrukcije srpskih predstavnika), odlučili smo da pošaljemo ovu jedinicu, a zajedno s njima uputio sam Ahmeda Spahića, koji je imao poseban zadatak: da procijeni tamošnje stanje u po-

gleđu organizacije, komandovanja, logistike, odnosa snaga, pa ako ne bude zadovoljavajuće – da jedinicu vrati u Gračanicu, jer nisam želio da ljudi bespotrebno stradaju odmah na početku rata, pogotovu tako daleko od svojih kuća. Zajedno sa jedinicama iz Živinica i Kalesije, Manevarski vod se uspio probiti do Kula Grada i dostaviti pomoć braniocima, nakon čega je odlučeno da se ipak vrate u Gračanicu, gdje ulaze u sastav Teritorijalne odbrane.

Inače, kada se govori o Patriotskoj ligi, česte su određene dileme i različiti pogledi na ulogu i značaj ove organizacije u odnosu na druge vidove našeg odbrambenog organizovanja. Kao direktni sudionik tih dešavanja i pripadnik Patriotske lige od njenog osnivanja (u Domu milicije u Sarajevu, 10. juna 1991.), još u ratu sam zapisao da je za mene član Patriotske lige bio svaki onaj građanin koji je naslutio namjere agresora, kupio lično naoružanje i stao u bilo koji oblik organizovanog otpora. Naravno, korak dalje načinili su momci koji su oformili njen najelitniji dio – Manevarski vod Patriotske lige (kasnije Manevarski vod TO).

U vezi s organizacijom Patriotske lige bili su i krizni štabovi u mjesnim zajednicama. U početku su to bili krizni štabovi mjesnih ograna SDA, u koje se postepeno uključuju i drugi povjerljiviji ugledni ljudi. Do proljeća 1992. godine, krizni štabovi su faktički preuzeli ulogu savjeta mjesnih zajednica, što je s opštinskog nivoa formalno potvrđeno sredinom maja, donošenjem posebne odluke i uputstva o njihovom radu. Do tada, krizni štabovi su intenzivno radili na formiranju jedinica, nabavci naoružanja i sl., zajedno sa rejonskim štabovima Teritorijalne odbrane, koji su u međuvremenu uspostavljeni. Krizni štabovi i ratna rukovodstva mjesnih zajednica, uz rejonske štabove TO, na taj način su činili četvrti pravac našeg odbrambenog organizovanja.

Inače, ljudi koji su djelovali kroz bilo koji od ova četiri pravca organizovanja odbrane,

ova četiri segmenta ili linije djelovanja, nerijetko su uvjereni da je baš taj njihov pravac bio i najvažniji, da je predstavljao ključni stub u odbrani naših teritorija. A istina je, kako sam to još u toku rata govorio, da su svi oni skupa predstavljali jedan zajednički stub odbrane, koji je održao ove prostore. Naravno, iznad svega je bilo opštinsko rukovodstvo, odnosno Ratno predsjedništvo opštine Gračanica.

RATNO PREDSEDNIŠTVO I IZVRŠNI ODBOR – NA DJELU

Normalan rad Skupštine opštine u nenormalnim ratnim uslovima nije se mogao organizovati. Mnoge stvari morale su se uređivati što hitnije i što efikasnije. Mi smo zato na posljednjoj mirnodopskoj sjednici Skupštine opštine opštine, održanoj 18. aprila 1992. godine, imenovali Ratno predsjedništvo od 12 članova, u kojem je bio i srazmjeran broj Srba, stranačkih funkcionera i nosilaca funkcija u Skupštini opštine Gračanica. Predsjedništvo je imenovano po odgovarajućoj zakonskoj uredbi i funkcionisalo je skoro čitavog rata.

Ubrzo su srpski predstavnici definitivno napustili opštinu, pa je polovinom maja došlo do rekonstrukcije kako Predsjedništva, tako i Izvršnog odbora opštine.

Za predsjednika Izvršnog odbora imenovali smo Reufa Sokolovića. U prvom planu bile su njegove sposobnosti i iskreno patriotsko opredjeljenje. Ideja o njegovom postavljanju došla je od Faruka Širbegovića. Politička i stranačka pripadnost u takvim situacijama nije se gledala. Naprotiv, željeli smo na taj način pozvati i uključiti u odbranu sve patriotski opredijeljene ljude, bez obzira na njihovu partijsku i nacionalnu pripadnost.

Dolaskom Reufa Sokolovića na mjesto predsjednika Izvršnog odbora, Faruka Širbegovića na mjesto potpredsjednika i Muhameda Ibrahimovića na mjesto sekretara Opštinskog sekretarijata za narodnu odbranu dat je novi snažan impuls u organizovanju

odbrane. U tim danima jednostavno se nismo ni po čemu razlikovali, već smo radili na jednom poslu. Mislim da je saradnja bila maksimalna i da se znalo u svakom trenutku ko zašto odlučuje i ko je i zašto odgovoran.

Rekonstruisani Izvršni odbor na čelu sa novim predsjednikom odmah u startu imao je zadatak da poveže potrgane konce i privrednog i svakog drugog života, ako se možemo tako govoriti o životu, jer tada su bile sve češće rijeke izbjeglica koje su išle prema Svilaju, gdje su prelazile u Hrvatsku, a i onih koji su dolazili iz Kozarca, Prijedora, Sanskog Mosta itd.

Međutim, prvi zadatak nam je bio organizacija odbrane i naoružavanje vojske.

Već polovinom maja, na prijedlog Izvršnog odbora, Ratno predsjedništvo opštine donijelo je dvije sudbonosne odluke za nas, za općinu. Prva je da se proglasi i pokrene opšta mobilizacija, a druga o finansiranju odbrane, odnosno uvođenju ratnog poreza ili doprinosa za odbranu, kojim su bila obuhvaćena sva fizička i pravna lica u zemlji i inostranstvu. Odlukom o mobilizaciji, mi smo praktično svakome stavili u obavezu da uzme učešće u odbrani, bilo u TO kao vojnik, ili u civilnoj zaštiti i radnoj obavezi.

RAT I KOD NAS POČINJE

Početkom maja, ratni požar je zahvatio i našu bližu okolinu. Došlo je do pada Doboja, a zatim i Grapske. U Gračanicu je pristizalo izbjeglo i protjerano stanovništvo. Bilo je to vrijeme velikog straha pred očiglednom opasnošću, vrijeme potpune neizvjesnosti. Dok smo mi u opštinskoj vlasti i našim odbrambenim strukturama ubrzavali pripreme odbrane, ujedno radeći na sređivanju rasturenog sistema, što je bio i najteži dio posla – ljudi su bili izuzetno napeti, u strahu i nervozu. Vladalo je opće nepovjerenje, nazirali su se prvi znaci haosa...

Morali smo nešto poduzimati, ljudi su se morali nečim baviti. Sjetio sam se one narodne mudrosti: kad je narod u strahu

ili nervozi, treba ga zaposliti, pokrenuti da nešto čini za sebe. U tom vremenu odlučili smo da izvršimo zaprečavanje svih putnih pravaca odakle bi srpske snage mogle krenuti na nas. Te zadatke obavila je Civilna zaštita, na čije smo čelo tada postavili Faruka Širbegovića, koji će biti i dopredsjednik u rekonstruisanom Izvršnom odboru. Podigli smo potrebnu mehanizaciju iz nekoliko gračaničkih firmi, dok su stručni dio posla obavili oficiri iz tadašnjeg Opštinskog štaba TO Ibrahim Nurikić i Rasim Sakić. To ukopavanje i zaprečavanje prilaza Gračanici i drugim naseljima, dalo je neke pozitivne efekte, barem psihološke. Skrenulo je pažnju na veliku opasnost koja nam je zaprijetila i, što je najvažnije, za veliku masu uplašanih ljudi bilo je znak da se, ipak, nešto radi na odbrani i zaštiti ovih prostora.

Prvi agresorski napadi na području Gračanice, od 19. do 25. maja 1992. godine, nisu nas zatekli potpuno nespremne. U tim borbama, nažalost, pale su i prve žrtve – kako među braniocima, tako i civilima, stradalim u granatiranjima naših naselja. Najteži je bio 25. maj, kada su poginula deseterica naših boraca, među njima i petorica iz ranije spomenutog Manevarskog voda TO (bivši vod Patriotske lige). Tog istog dana desilo se i jedno od najtežih granatiranja Gračanice tokom cijelog rata. Neki su zabilježili da je tog dana na područje grada sa Ozrena ispaljeno više od 1000 granata. Ali Gračanica je ostala odbranjena. Od tog 25. maja, na ovom području je definitivno postalo svima jasno da nezavisnu Bosnu i Hercegovinu ne možemo sačuvati mirnim putem, već sa oružjem u ruci, uz golema stradanja i žrtve naših najboljih sinova. Tada nismo mislili da će rat trajati toliko dugo, svijet je vjerovao da će trajati desetak, petnaest, najviše trideset dana... Ali ubrzo se pokazalo koliko je to bilo naivno.

Što se nas tiče, bili smo spremni i odlučni da se branimo – pod jedinstvenom komandom legalne vojske i legalne vlasti. Nikakvih paravojnih jedinica ovdje nije bilo. Ko god je

U obilasku porodica šehida i poginulih boraca

pokušao da to poremeti, u tome nije uspio. Tako je bilo od samog početka, tako je ostalo i do kraja rata.

PREGOVORI SA SRPSKOM STRANOM, GORNJA LOHINJA, LENDIĆI...

I prije izbijanja neprijateljstva, mi u Gračanici bili smo svjesni kolika je opasnost za mir prijetila sa područja Gornje Lohinje, pogotovo nakon 25. maja. Selo je bilo naoružano, bilo je na stalnom kontaktu sa Ozrenom, odakle su dolazile ne samo političke instrukcije i naređenja, već i municija, vojna logistika, pa čak i jedan broj uniformisanih lica. Da bi se otklonila ta opasnost, Ratno predsjedništvo je koordiniralo svoje aktivnosti sa Teritorijalnom odbranom i policijom, pokušavajući privoliti rukovodstvo faktički odmetnute Gornje Lohinje na predaju oružja i priznanje legalnih vlasti Republike Bosne i Hercegovine. Sve što smo radili bilo je u cilju zadržavanja tog stanovništva u svojim

domovima. Predstavnike sela u više navrata pozivali smo na razgovore, pokušavajući ih uvjeriti da im ne prijeti nikakva opasnost iz Gračanice, da se pobrinu za svoju sigurnost kroz našu regularnu policiju itd. To sam im lično zagarantovao na više sastanaka sa njihovim predstavnicima, to isto pokušavali su i komandant Opštinskog štaba TO Osman Puškar i načelnik MUP-a Faruk Huskanović. Ali sve je bilo uzalud... Instrukcije sa Ozrena da se isele iz svojih domova bile su jače od naših garancija.

U junu 1992. godine, na inicijativu srpske komande iz Doboja, organizovan je i jedan sastanak predstavnika civilne i vojne vlasti iz Gračanice i ključnih ljudi iz garnizona Doboja u selu Svjetliča. Na pregovore smo otišli Osman Puškar i ja, sa još nekoliko saradnika, a iz Doboja je došao tadašnji komandant garnizona Čazim Hadžić i načelnik bezbjednosti Milovan Stanković – koji je bio i glavna ličnost Garnizona, dok je Čazim Hadžić samo statirao (to sam uočio i prije izbijanja nepri-

jateljstava, u nekoliko razgovora koje smo s njima vodili). Na tom sastanku oni su nama ponudili takozvano “humano preseljenje” stanovništva, muslimanskog iz Suhog Polja na desnu stranu Spreče, a srpskog iz Gornje Lohinje i Lendića na ozrensku stranu. Mi smo im rekli da za to nemamo kompetencije ni ovlaštenja, da mi nismo za visoku politiku već za to da ublažimo patnje stanovništva, tražili smo od njih da prestanu sa granatiranjima....

I ovi kao i svi pregovori prije otvaranja neprijateljstava su propali.

Na kraju, kada su svi pregovori propali, mi se odlučujemo za prisilno razoružavanje Gornje Lohinje. Pokrećemo policiju i dijelove Teritorijalne odbrane. Predstavnici Gornje Lohinje nisu bili voljni pružiti otpor, predali su naoružanje i na zboru građana odlučili da se ise. Iako sam se u prethodnim kontaktima lično uvjerio da ih je veliki broj željelo ostati u svom selu, nisu, nažalost, izdržali pritisak sa Ozrena. Uz našu dozvolu sa sobom su ponijeli ili prevezli sve što su željeli, osim oružja (stoku, traktore, vozila, hranu...). U međuvremenu, otvorili smo pregovore s Dobojem i dogovorili “razmjenu” stanovnika Gornje Lohinje za veći broj Bošnjaka iz Doboja. Poznate su potresne scene prelaska nesretnih ljudi iz Doboja na desnu stranu Spreče samo sa najlon-kesama u ruci, dok je prema Ozrenu odmicala dugačka kolona traktora, kamiona i drugih vozila u kojima su Lohinjani prevozili sve što su mogli od svoje imovine, uključujući i stoku.

I seljavanjem Lohinje, krajem juna i početkom jula, otklonjena je opasnost koja je Gračanici prijela sa istoka, ali su nam Lendići i dalje bukvalno “visili iznad glave”. Sa Lendića su i dalje nastavljene provokacije i artiljerijski napadi, koji su ugrožavali živote stanovništva Gračanice i susjednih bošnjačkih sela, Stjepan Polja i Malešića. Presječene komunikacije prema Malešićima i Stjepan Polju otežavale su život u tim selima. Imajući u vidu tragična iskustva s kraja maja, vojno

rukovodstvo opštine mnogo je pažljivije pristupalo pripremama da se to uporište definitivno eliminiše. Poslije svestranih priprema, krajem avgusta izvedena je uspješna vojna akcija, kojom je pitanje Lendića definitivno skinuto s dnevnog reda. Nakon te akcije, desna obala Spreče je bila, od tunela u Stanić Rijeci do mosta u Dobošnici, slobodna, taj dio je bio pod kontrolom Armije Republike Bosne i Hercegovine.

Ostao je još problem Visa, najvišeg vrha Trebave, s kojeg su “kao na dlanu” bila sela Babići i Malešići. Vis smo, međutim, uspjeli da riješimo tek kada je naša Armija ojačala, u avgustu 1994. godine.

OPŠTINA GRAČANICA KAO “DRŽAVA U MALOM”

Tokom prvih godinu dana rata, a i kasnije, pokazalo se da možemo odgovoriti izazovima u svakom pogledu: uspješno se braniti, ali i organizovati kompletan civilni život u funkciji odbrane, prehraniti stanovništvo i izbjeglice, organizovati ratnu privredu i snabdijevanje i obezbijediti da funkcionišu, pored vojne, i ključni organi civilne vlasti: policija, sudstvo, javne ustanove. Mi smo kao opština bili država u malom, jer smo tako morali da funkcionišemo, iako smo uvijek bili svjesni da nismo država, već samo jedan segment vlasti one države za koju se borimo.

Situacija je bila takva da smo mi iz opštinske kase morali finansirati ne samo vojku, već i druge životne funkcije kao što je bilo školstvo, zdravstvo, socijala i komunalne službe. Funkcionisanje tih službi moralo se prilagođavati novonastaloj situaciji i ratu. Za sve to bile su potrebne pare i materijalna dobra. To smo dobrim dijelom postigli našom odlukom o uvođenju ratnog poreza, odnosno doprinosa za odbranu, čime smo uspjeli napraviti sistem koji je funkcionisao skoro sve do kraja rata.

Što se tiče organizovanja zdravstva i školstva, moram reći da smo formirali ratnu bolnicu u Sokolu, da je ona funkcionisala cijelo

Spukovnikom Rasimom Sakićem

vrijeme rata, da je usluga bila dobra. U njoj su se liječili i civili. Nastavu smo održavali po kućama jer su u nekim školama bile izbjeglice i rezervna vojska. Nastava se nije prekidala ni u najtežim periodima rata.

Još početkom 1992. godine, na prostor opštine Gračanice počele su da stižu izbjeglice iz istočne Bosne, iz Rudog, Čajniča, Foče... Tokom maja, osim Grabske, Sjenine i drugih sela s područja opštine Doboje, najveći broj izbjeglica pristigao nam je iz Prijedora, Sanskog Mosta, Banja Luke i drugih mjesta Bosanske Krajine. Dolazili su s područja Doboja u vrlo teškom stanju. Svi su bili prihvaćeni i zbrinuti na duže ili kraće vrijeme. Jedni su ostajali nekoliko dana, drugi po nekoliko mjeseci. Uz pomoć međunarodnih humanitarnih organizacija odlazili su dalje preko Hrvatske u zemlje zapadne Evrope i Skandinavije. Niko od njih na ovoj opštini nije ostao nezbrinut i gladan. Ti ljudi nam izražavaju zahvalnost i danas. U drugom velikom

izbjegličkom talasu bile su izbjeglice koje su nam dolazile s područja Bratunca, Vlasenice, Srebrenice, iz čitavog Podrinja... Izbjeglice su prvobitno prihvatane u škole, domove, privatne kuće, a kasnije su građena izbjeglička naselja, najveće u Doborovcima i u još nekim selima, po programu građene su kuće koje i dan danas po raznim mjesnim zajednicama služe za tu svrhu. Neki su odlazili dalje, jedan veći broj je ostajao na našem području. I u tako teškim uslovima, sjećam se, bilo je sklopljenih brakova između samih izbjeglica, ili između izbjeglica i domaćeg stanovništva, život nije nikad prestajao... U nedostatku dokumentacije iz matičnih ureda, koja se nije mogla dobiti sa okupiranih područja, radi legalizacije takvih vjenčanja, potpisivao sam rješenja Ratnog predsjedništva da se takvi brakovi mogu sklopiti.

Formirali smo i poseban štab koji je imao isključiv zadatak da nabavlja i obezbjeđuje ogrev za borce, porodice poginulih boraca,

ranjene, te za zagrijavanje objekata u kojima je imala smještaj vojska, prognani, te drva za pekare i bolnice. Ono što smo dobijali uglja iz tuzlanskih rudnika, nastojali smo transportovati do svakog, unaprijed planiranog potrošača.

Morali smo se tako organizovati – prvo lokalno, kao opština, a onda smo se sa drugim opštinama uvezali u okrug. Sarađivali smo sa susjednim opštinama, bili aktivni kako u zajedničkim vojnim akcijama pod komandom Okružnog štaba Teritorijalne odbrane, tako i u svim političkim aktivnostima na nivou civilnih organa Tuzlanskog okruga. U konačnici, svi smo se zajednički borili za državu Bosnu i Hercegovinu. Pomoći sa strane nije bilo dovoljno. Onoliko koliko smo i kako smo se organizovali, toliko smo bili efikasni i uspješni.

Oni koji su u tom razdoblju posjećivali našu opštinu, imali su priliku da se uvjere u tu našu organizovanost. Bili smo uspješniji u odnosu na druge – bili su njihovi utisci. Koristili su naša iskustva jer je ovdje, kako su govorili, funkcionisalo sve kao da je mir.

Međutim, to je bio samo privid, mir je bio još negdje daleko. I u Gračanici se ginulo, ali Gračanlije su ginule i na ratištima u Gradačcu, Sarajevu, Brčkom... Tužna statistika pokazuje da ih je poginulo više izvan Gračanice, nego u odbrani same Gračanice.

U svojim kontaktima sa višim instancama vlasti ili sa novinarima regionalnih i republičkih medija, susretao sam se često sa pogrešnim predstavama o Gračanici kao mjestu koje nije imalo težih posljedica rata. Vrlo često bih se našao u situaciji da su ljudi iz samog vrha Republike olahko prelazili preko krucijalnih pitanja i zahtjeva Gračanice govoreći: "Lahko je vama". Tako se i o gračaničkoj vojsci stvarala pogrešna slika kao o vojsci odbrambenog karaktera, o nekim domobranskim jedinicama. A da je zapravo bilo potpuno suprotno, može potvrditi svaka, čak i površna analiza ratnog puta kako 111. gračaničke brigade, tako i drugih jedi-

nica iz sastava naše Operativne grupe 2, koje su ratovale širom zone odgovornosti Drugog korpusa, pa i dalje. Naši vojnici su na svim ratištima pokazivali izuzetnu hrabrost, što medijski nije baš na najbolji način u to vrijeme propraćeno, pa čak ni pravilno valorizovano na određenim instancama vojne i civilne vlasti.

RATNI POREZ ILI DOPRINOS ZA ODBRANU

Doprinos za odbranu, kojeg smo uveli 21. maja 1992. godine, zaslužuje nekoliko posebnih rečenica, jer je činio okosnicu finansiranja naše odbrane. Bio je to i naš originalan, gračanički model – nije mi poznato da su druge općine na sličan način osiguravale sredstva (iako su primjenjivale sličan model, ali povremeno, od slučaja do slučaja). Zahvaljući visokoj svijesti svih obveznika tog našeg ratnog poreza, kao stalnog izvora prihoda, imali smo opštinski ratni budžet dosta stabilan za tadašnje teške prilike.

Općenito, po tom gračaničkom modelu finansiranja odbrane, trećinu sredstava davala je poljoprivreda, trećinu mala privreda (tj. privatni sektor), a trećinu društvena preduzeća. Poljoprivrednici ili svi oni koji su se bavili poljoprivredom svoje obaveze, po toj odluci, mogli su plaćati u određenim količinama poljoprivrednih proizvoda, kojima smo hranili vojsku. Firme koje su radile (bile aktivne) uplaćivale su novčane iznose koji su se unaprijed razrezivali na godišnjem nivou. Naši radnici iz dijaspore davali su takođe određeni porez, u godišnjim ratama. Da spomenem da su neki od njih na početku sumnjali gdje će taj njihov novac završiti, ali kada bi prvi put došli u opštinu Gračanica, mogli su se uvjeriti da je sve čisto zaprimljeno i zavedeno po imenu i prezimenu. Nakon toga nije bilo nikakvih problema sa izmirenjem obaveza. Povrh svega, i svaki građanin općine (izuzev pripadnika oružanih snaga) bio je obavezan uplatiti određeni manji novčani

Spredsjednikom Izetbegovićem u šetnji Gračanicom (novembar 1993.)

iznos. Na taj način je svaki čovjek sa ovoga prostora sudjelovao u odbrani.

Mnogo puta od tada postavljalo nam se pitanje da li je to bilo na zakonu utemeljeno. Mi smo uvijek odgovarali da je finansiranje odbrane i oružanih snaga obaveza Republike, ali bilo je normalno da je najveći dio tereta onog što se zove nužna odbrana u takvim uslovima u kakvim smo se našli – bio prebačen na opštinu. Prema tome, niko nas nije pitao odakle i kako ćemo sve to izdržavati, nego smo mi sami morali pronaći model finansiranja svega toga. Druge vlasti u tom trenutku ili nije nikako bilo ili je bila negdje daleko, nedostupna i nemoćna. Kasnije, međutim, tokom rata, kada je sistem koliko-toliko profunkcionisao, u kontaktima sa višim organima vlasti tražili smo da se uvede više reda u sve to, da se zna šta su obaveze opštine, a šta države – ko osigurava uniforme i logistiku za vojsku, ko ishranu, ko pakete, a

ko plate... Tražili smo da svako iskaže punu odgovornost za preuzete obaveze.

Bilo je i jako teških situacija u snabdijevanju stanovništva, izbjeglica, vojske. Najteže je bilo u jesen 1993. kada smo uslijed rata HVO-a protiv Armije R BiH bili i potpunoj blokadi. Uslijed toga potrebna roba stizala nam je u minimalnim količinama, nismo imali nikakvog priliva sredstava od poreza i carina, a do naših radnika u inostranstvu bilo je jako teško doći radi prikupljanja novčanih sredstava za odbranu. Privreda koja je radila sa 20-30 % kapaciteta u pojedinim periodima morala je prekidati proizvodnju na duže vrijeme, pa su i s te strane sredstva znala potpuno "presušiti". Bili smo prisiljeni iznaći druge izvore finansiranja, i to prvenstveno za potrebe Armije (koja je u našem ratnom Budžetu učestvovala sa 90%). Stoga smo se odlučili za povećanje cijena robama s kojima smo raspolagali. Iako su cijene osnovnih namirnica bile limitirane, robu iz opštinske

logistike smo prodavali po višim cijenama, s tim što je uvećanje cijena redovno odobravao Izvršni odbor (koji je putem inspekcija pratio situaciju na lokalnom tržištu). U nekim periodima zaista nije bilo drugog načina da se osigura redovno finansiranje Armije i MUP-a, smještaj izbjeglica, javne institucije i sve ostalo što ide uz to. Naravno, sve te odluke bile su privremene i donošene su u vanrednim situacijama.

PRIVREĐIVANJE I RATOVANJE

Prije rata imali smo oko 1000 registrovanih privatnih preduzeća i radnji. Krajem 1994. godine na spisku je bilo 190 privatnih preduzeća, oko 350 privatnih radnji i 28 velikih društvenih preduzeća. Poljoprivreda je tradicionalno bila u individualnom sektoru i sve površine su, za razliku od sadašnjeg stanja, bile maksimalno obrađene. Mi smo, inače, za vrijeme socijalizma imali veoma liberalan stav prema privatnom poduzetništvu. Već pred sami rat, Gračanica je imala nekoliko jačih privatnika. Tu je bilo oko 160 proizvođača predmeta od plastike, 28 privatnih peradarskih farmi, mnoštvo trgovaca, autoprevoznika...

Naši ljudi su u ratu bili izuzetno vrijedni i kreativni. Kad su nam uništili radio stanicu, brzo smo napravili lokalnu televiziju, takoreći iz ničega, a kasnije smo, u najtežim uslovima, bez struje, bez papira, u najteže vrijeme, 1993. godine izdavali i štampali lokalne novine, uprkos svemu...

Ali ono na što posebno trebamo biti ponosni jeste naša namjenska industrija, koju smo odmah u početku pokrenuli. Prije rata u Gračanici se od oružja nikada ništa nije proizvodilo, a za nas su pojam namjenske industrije bili su pogoni u Novom Travniku, Bugojnu, Vogošći itd. Kad je počela agresija, zbog uvedenog embarga na naoružanje, onemogućeno nam je da se branimo, pa smo tako isporučeni direktno u ruke do zuba naoružanim neprijateljima koji su se dokopali oružja bivše JNA. O besmislu, licemjerstvu i

nepravdi takvog odnosa UN i međunarodne zajednice prema braniocima države koju su priznali ne treba trošiti riječi.

Ali u takvoj situaciji, mi u Gračanici smo, zahvaljujući snalažljivosti i stručnosti inženjera i majstora "Feringa", pokrenuli vlastitu namjensku proizvodnju, te počeli s izradom prvih minobacača, a zatim i minobacačkih granata... Za nepunih 30 dana od početka agresije na našu zemlju, taj minobacač je bio u rukama branilaca na brdima oko Gračanice. Imali smo, srećom, dobrih majstora i privatnih poduzetnika, koji su uspjeli napraviti alate i znali se snaći za potrebne materijale. Nedostajale su nam optičke sprave, ali smo nalazili načina da i to obezbijedimo. Do kraja rata namjenska industrija u "Feringu" i u nekoliko kooperantskih privatnih firmi (braća Šele i dr.), dostigla je jedan zavidan nivo, pa je zajedno sa još dva tri kolektiva na tuzlanskoj regija bila glavni proizvođač minobacačkih granata. Ističem da je to bio pionirski rad. U vojnoj industriji napraviti minobacač i nije neko čudo, ali jeste itekako ako to počinješ bez ikakvog iskustva i znanja i na kraju postigneš rezultat.

Krajem ljeta 1992. godine zaprijetila nam je trajna nestašica struje, sa katastrofalnim posljedicama za naše bolnice, namjensku industriju i ostalu proizvodnju (što nam je od nje ostalo). Umjesto onespособljenog dalekovoda dolinom Spreče, mi smo vlastitim sredstvima i snagama podigli alternativni dalekovod. Za to je trebalo nabaviti opremu, ali prije toga imati projektnu dokumentaciju, ljude i novac. Izgradili smo 35-KW dalekovod od Srebrenika do Gračanice, te uradili trafo-stanicu, snage 8 MW. Ali i poslije izgradnje dalekovoda, suočavali smo se sa dva velika problema. Prvi se javljao zbog male i nedovoljne proizvodnje električne energije (5-6% od predatne), a drugi zbog njene nepravilne raspodjele u kojoj smo mi kao posljednji na liniji snabdijevanja po pravilu ostajali "kratkih rukava". Na nivou Okru

S članom Predsjedništva dr. Nijazom Durakovićem

postojala je odluka o raspodjeli struje po principu "6-12" (6 sati imamo, a 12 sati nemamo struju), ali smo mi bili nekako na kraju tog reda, ispred nas su bila dva dispečera, pa smo često pri tome zakidani, a bilo je i nepoštovanja dogovora, planova isključenja i redukcije itd. Bile su to posljedice neodgovornosti pojedinaca i slabosti u Elektrodistribuciji, na što smo mi iz opštine Gračanica uvijek oštro reagovali. Najviše je pri tome trpila namjenska proizvodnja, ali i civilni sektor, posebno bolnica.

S početka agresije formirali smo preduzeće "Gračanica doo" sa sjedištem u Zagrebu, koje je poslovalo po hrvatskim zakonima i moglo je kao privredni subjekt u Hrvatskoj obavljati propisane zadatke. Primarni cilj je bio da omogućimo platni promet za naša preduzeća i da preko tog preduzeća vršimo nesmetano dopremanje pomoći i logistike za područje opštine. U tom smislu, dosta

se uradilo na naplati potraživanja gračaničkih preduzeća po Hrvatskoj i Sloveniji, te na nekim uvozno-izvoznim poslovima. Paralelno s tim, ovo preduzeće je odrađivalo i još mnoge druge poslove za Gračanicu, počevši od prikupljanja, skladištenja i doturanja humanitarne pomoći, prihvata konvoja sa robama za Gračanicu, prihvata izbjeglica i njihovog vraćanja u zemlju ili upućivanja u treće zemlje itd.

Nekoliko ljudi imalo je ovlaštenja za sve humanitarne organizacije iz grada. Radili smo kao krtice i obezbijedili velike količine hrane, repromaterijala i sirovina za privredu i ovdašnji narod. Tako smo ostvarili izlaz u svijet za vrijeme rata, jer se nismo mogli uzdati u velike privredne sisteme kojih nismo imali.

Karakterističan je primjer preduzeća "Fering" – tvornice čeličnih konstrukcija i kranova, koje je uspješno plasiralo predratne zalihe, a tokom agresije nabavljalo sirovine

u zeničkoj željezari i plasiralo ih preko namjenski formiranog mješovitog preduzeća u Splitu. Uspjeli su zadržali kontakte sa inostranim partnerima, a tokom agresije kompletirali su i isporučili u Rusiju proizvode vrijedne 1.650.000 američkih dolara, te dizalice za Tursku i Italiju. Svi ti poslovi uspješno su naplaćeni, a ta sredstva su spasila mnoge. Tvornica visokomodne ženske i dječije obuće, te kožne galanterije "Fortuna" pred prve napade na Gračanicu je dislocirala mašine i zalihe repromaterijala i sirovina na nekoliko sigurnih lokacija na opštini. Pred rat su dnevno proizvodili oko 5.000 pari obuće za inostrano tržište, a ni tokom rata nisu prestajali raditi. Krajem 1994. godine su na izmještenim lokacijama radili u jednoj smjeni i proizvodili oko 600 pari razne obuće dnevno, a najveće probleme im je stvarala nestašica električne struje, kada se proizvodnja morala obustavljati na duže ili kraće vrijeme. Radili su, uglavnom, za prognanike i nešto za tržište, a imali su spremljene i proizvodne programe za poslijeratni period. Slična je situacija bila i u "Olimpu", tvornici konfekcije, čiji su radnici odrađivali lon poslove za razne kupce. U preduzeću za preradu plastike "Graplast", nakon izbijanja agresije, prekid proizvodnje trajao je samo oko mjesec i po dana, zbog evakuacije sredstava, zaliha i repromaterijala. Od tada, neprestano su radili kako plastične proizvode razne namjene, tako i mašinsku obradu. Korišćenje kapaciteta kretalo se od 10 do 40% zavisno od potreba.

Kad je u pitanje privređivanje u ratu, ono što posebno ističem je poljoprivredna proizvodnja. Ustvari, namjenska i poljoprivredna proizvodnja su bile osnov te naše zatvorene ekonomije, kakvu smo u ratu imali. Da podsjetim: u optimalnim uslovima, poljoprivredni potencijal naše regije je takav da može davati čak i viškove. U ratnim uslovima, naravno, nismo mogli računati na takve prinose, ali sa onim što smo posjedovali, mi smo uspjeli preživjeti. Tako, na primjer, u 1994. godini, morali smo posijati duplo veće

površine kako bismo kroz očekivanu količinu prinosa sa većih površina nadoknadili nedostatak vještačkog đubriva. Još jedan podatak: za sjetvu u toj ratnoj godini podijelili smo na obradu 2.730 hektara zemlje za 3.970 korisnika, tako da su i oni, koji nisu imali vlastitu zemlju, mogli nešto posijati – za vlastitu prehranu i imati čak i viška hrane. Razvijali smo jedan poseban moralni kodeks – da je sramota doći pred vrata humanitarne organizacije, a iza sebe imati zemlju i stoku...

Kada je logistika u pitanju, opština Gračanica je važila za najbolje organizovanu opštinu u Bosni i Hercegovini. Taj renome imali smo sve do zatvaranja puteva i blokade s početka 1993. godine. Kad su putevi zatvoreni, snalazili smo se na razne načine, najviše preko UNHCR-a, istina sa mnogo problema i nerazumijevanja jer oni su imali svoje šeme snabdijevanja i nisu puno uvažavali lokalnu vlast. Ni u najtežim situacijama, mi nismo trgovali sa agresorskom stranom. Nismo imali nikakvih punktova za tu prljavu trgovinu, kakvih je bilo u nekim drugim opštinama u našem okruženju. Ono što nam je najviše pomoglo da premostimo blokadu je bio dotur "Merhametove" humanitarne pomoći, preko dobrotvorne organizacije CARE. Posebnu ulogu u tome imalo je spomenuto preduzeće "Gračanica" u Zagrebu.

JEDINSTVENI U ODBRANI NAŠE ZEMLJE I OPŠTINE

Gračanički model organizovanja odbrambenih priprema ogledao se prije svega u jedinstvu političkih snaga na opštini. Stranka demokratske akcije je bila vodeća, ali ona je stvorila prostor za sve patriote da uzmu svoje učešće, da pokažu svoju sposobnost da daju svoj doprinos za odbranu. Mogu slobodno reći da su sve tadašnje političke organizacije bez ikakvih rezervi, bez obzira na sve različitosti, pristale uz taj jedan patriotski politički blok. Razumije se, tamo gdje je trebalo najviše odgovornosti, bili su članovi Stranke demokratske akcije. Između ostalih, na pri-

S generalima Antom Rosom i Hazimom Šadićem (septembar 1994.)

mjer, tadašnji predsjednik stranke, Muhamed Ibrahimović bio je sekretar Opštinskog sekretarijata za odbranu, neposredno odgovoran za mobilizaciju kao odlučujući faktor u pripremama za odbranu. Znao je mobilisati i privatna materijalna dobra, a tu su otpori neminovni, trebalo je nečije dijete poslati na ratište, trebalo je voditi takvu politiku da glavni kadrovi za proizvodnju ostanu u privredi, trebalo je pravilno raspoređivati teret rata, a za to su uvijek tanka mjerila itd.

Već je rečeno da je Reuf Sokolović uspješno vodio Izvršni odbor iako je bio istaknuti kadar SDP kao najjače opozicije vladajućoj stranci. Sve smo to ostavili po strani, zapravo bili smo jedna stranka kada je trebalo braniti Bosnu i Hercegovinu. Iz sastava Izvršnog odbora posebno bih istakao rahmetli Osmana Ahmetbegovića, koji je, iako invalid i krhkog zdravlja, dominirao svojom dosljednošću i spremnošću da istraje na tom poslu, svjestan da radi u najtežem momentu sa narodom. U toj ekipi isticao se i Ejub Hodžić, koji je bio na čelu Logističkog centra opštine Gračanica, kao izuzetno važne ratne institucije. Imao je dobre sarad-

nike, nastojao da pomogne ko god bi mu se obratio kao da se radilo o njegovom najrođenijem, bio je štedljiv i racionalan. Znao je čuvati ono "za ne daj Bože". On je, inače bio poslanik u Skupštini RBiH ispred SDA. Tarik Rešidbegović, naš drugi poslanik u Skupštini RBiH, dao je veliki doprinos organizaciji odbrane, a početak rata ga je zadesio u Sarajevu. Nakon nekoliko mjeseci blokade, vratio se u Gračanicu i uključio u vojsku, gdje je puno doprinio razvoju tehničke službe u OG-2, u domenu elektronike i veze. Faruk Širbegović je kao dopredsjednik Izvršnog odbora, sa svojim organizacionim sposobnostima i operativnošću došao posebno do izražaja u prvim danima rata. U pravo vrijeme davao je vrlo korisne i racionalne prijedloge u domenu nabavke naoružanja, privrede, snabdjevanja, pa i kadrovske politike. Kao komandant civilne zaštite u najkritičnijim danima, privremeno je preuzimao i zadatke nekih službi koje su bile blokirane ili potpuno zatajile. Spomenuo bih još Faruka Huskanovića kao ratnog načelnika MUP-a, odnosno službe, koja je bila važna komponenta oružanih snaga, ali i faktor unutrašnje građanske

sigurnosti tokom rata. Ističem i rahmetli Tajiba Kamarića, koji je kasnije preuzeo Civilnu zaštitu, kao i Melihu Hadžihasanović, ratnog i poratnog sekretara opštine. Svi smo bili jedan tim, i to tim kompetentnih ljudi, koji je mogao na sebe preuzeti i najteže zadatke.

Imali smo izvanrednu saradnju sa komandom Drugog korpusa, posebno sa Hazimom Šadićem, držali smo važne kontakte sa Sarajevom. Sead Rešidbegović je cijelo vrijeme bio moj zamjenik. On je imao posebnu ulogu da sve te koordinacije po raznim nivoima – Tuzla, Sarajevo, Zagreb – u najvećem dijelu drži i on je to uspješno radio do kraja rata. Nije bez razloga naša saradnja sa vojnim i civilnim organima Okruga Tuzla isticana za primjer drugima kao što je, uostalom istican i model tog našeg jedinstva, bez obzira na političke i druge razlike. Mi smo i u Sarajevu imali jednu malu “koloniju” uspješnih ljudi, porijeklom sa naše opštine. Pomenut ću ministra zdravlja Mustafu Beganovića, pomoćnika komandanta Generalštaba Armije R BiH za moral Fikreta Muslimovića, gradskog sekretara za odbranu Nihada Halilbegovića, univerzitetske profesore dr. Izeta Mašića i dr. Halima Mulaibrahimovića itd.

Svjestan sam da sam u ovom svom sjećanju neko ime nezasluženo previdio. Ali ću reći da sam ponosan na svoje saradnike i model po kojem smo organizovali i vodili odbranu općine u ono najodsudnije vrijeme kada život nije vrijedio ni pet banki. Svi smo znali da će jednog dana doći mir, da će doći vrijeme kada će se morati položiti računi i kada ćemo svi mi sami sa sobom povesti razgovor šta smo mi to radili i uradili kao ljudi kad je bilo najteže. Ja lično smatram da su čelnici općine Gračanica u civilnoj i vojnoj komandi radili svoj posao onako kako to nameće ljudskost i kodeksi i svi oni zakonski pa i ljudski kodeksi.

ODLIČNA SARADNJA OPŠTINE SA VOJSKOM

Još od samog početka “uvojničavanja” branilaca, od mahalskih straža, pa do bataljona i brigada, civilna vlast opštine i okruza logisticirala je i potpomagala te procese. Iz rejonskih štabova TO počeli su se formirati bataljoni, a od njih i naša gračanička brigada; formirana je i Operativna grupa 2 (OG-2), koja je obuhvatala rejon Doboj-Istoka, Gračanice i Lukavca, sa sjedištem u Gračanici i vodila svoje najvažnije operacije u tom prostoru. Moram reći da je kompletna saradnja sa komandama armije bila na zavidnom nivou.

Svjestan da se uvijek u ovakvim izlaganjima izostavi neko ko ne treba, zato ću, po zaslugama i odgovornosti za ustroj i vojničke uspjehe naše armije, spomenuti dva, po meni, najznačajnija imena. Prvi je Osman Puškar kao ratni komandant Opštinskog štaba TO i OG-2, a drugi Ibrahim Nurikić, kao načelnik Štaba i komande OG-2. Znali su birati saradnike i funkcionisati kao uigran tim. Prvi je bio kreativac, koji je donosio mudre odluke, drugi je bio “radilica” i stub komande, jedan stabilan odmjeran i u svakoj situaciji staložen čovjek... Zahvaljujući mudrom i stručnom vođenju vojske, uspješno smo prebrodili rat bez ijednog težeg incidenta zbog kojeg bi se sada morati stidjeti. Zato sa ponosom ističem da je saradnja civilne vlasti i vojne komande uvijek bila na zavidnom nivou.

U Osmanu Puškaru, kao komandantu Teritorijalne odbrane i kasnije komandantu Operativne grupe 2, uvijek sam imao dobrog prijatelja, koji je gotovo u svim prilikama iznosio dobre prijedloge, ali sam ga razumio i kao svog savjetnika, neovisno od oficijelne uloge koju je imao. Neke od njegovih prijedloga nisam prihvatao, ali veliki dio jesam. Puškar nije slučajno bio komandant, on je bio dobar profesionalac, mudar čovjek, znao je napraviti organizaciju, okupiti ljude... Ibrahim Nurikić, kao načelnik komande, bio je prvi njegov saradnik. Za Ibrahima Nuri-

S predsjednikom Izetbegovićem i komandantom Puškarom na Visu (oktobar 1994.)

kića mogu reći da je bio veliki radnik, veliki znalac i on je u kombinaciji sa komandantom Puškarom bio ono što se u privredi zove tehnički direktor. Oni su se tako dobro nadopunjavali, a i jedan i drugi jednostavno su znali da drže svoje saradnike, znali su da motiviraju, znali su da naprave pravi tim koji funkcioniše i upravo zbog takve atmosfere koju su oni stvorili, danas se može reći da smo imali sreću što su na čelu odbrane opštine Gračanica bila ta dva čovjeka.

Pored njih dvojice, iz tog vojničkog kruga spomenut ću komandante brigada: Smajla Mešića, Tarika Nuhanovića, rahmetli Bahriju Džananovića, Džemala Jukana, Smajla Oštrakovića, zatim Hasana Mostarlića, kasnije komandanta divizije. Ako je među njima trebao da napravi konkurenciju, Puškar je pravio zdravu konkurenciju. Bio je koman-

dant koji je znao donijeti odluku. Puškar i Ibrahim Nurikić bili su izvanredan tandem. Dosta dobro su funkcionisali, a bili su vezani i kao prijatelji i kao glavnokomandujući.

SARADNJA SA OPŠTINAMA NA TUZLANSKOM OKRUGU

Kao opštinsko rukovodstvo, mi smo od početka rata ostvarivali čvrstu saradnju skoro sa svim opštinama Tuzlanskog okruga. Obnašao sam dužnost potpredsjednika Tuzlanskog okruga i bio upućen u mnoga zbivanja oko Teočaka, Kladnja, Gradačca... Preko komande Drugog korpusa pratio sam i bio upućen u vojnu, a preko organa Okruga u političku situaciju. U tom svojstvu učestvovao sam u rješavanju mnogih pitanja odbrane na širem prostoru. Posebnu saradnju imali smo sa opštinama Srebrenik i Gradačac, sa

njima održavali redovne sastanke i dogovarali sve vidove međusobne pomoći u slučaju većeg napada ili u nekim drugim teškim situacijama.

Okrug je, inače, formiran prema zakonskoj Uredbi Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine sa zadatkom da preuzme ingerencije Republike i opština kako bi praktično bio veza između "glave i tijela". Trebalo je da ojača i preuzme one funkcije Republike, koje nisu bile zaživjele na tom prostoru upravo zbog prekinutih ili otežanih komunikacija. Okrug se u tom periodu pojavljuje kao privremena, ali najviša vlast, zakonodavna, politička i ekonomska u regiji. Skupština okruga, čiji sam bio potpredsjednik (i predsjednik Kadrovske komisije) donosila je najbitnije odluke koje su se ticale kompletnog života na regiji.

Reći ću da sam u nekoliko navrata, najmanje desetak puta tokom rata, dolazio u Sarajevo. Prolazilo se, uglavnom, kroz tunel, ali je trebalo doći do tunela. Dolazili smo preko planina i nepristupačnih terena. Preko Fojnice smo se prebacivali helikopterima, ali ni njih nije bilo dovoljno. Znalo se i pješačiti... U sjećanju mi je posebno ostao odlazak na historijski Bošnjački sabor, u jesen 1993. godine. Vodio sam delegaciju Tuzlanskog okruga, u kojoj su pored poslanika u tadašnjoj Republičkoj skupštini, bili i poslanici Okružne skupštine, ali i neki priznati umjetnici, ljekari, privrednici, ugledni ljudi. Sjećam se prolaska blatnjavim tranšejama, kako smo neke od učesnika delegacije, te umjetnike i ljekare, starije ljude, vodili u kuće u Hrasnici, da se presvuku, osuše odjeću i okrijepe... Na Saboru se raspravljalo o ključnim pitanjima našeg opstanka, a između ostalog vraćeno je naše historijsko ime – Bošnjaci.

NE POSTOJI "SAMOORGANIZOVANI" NAROD

Na području opštine Gračanica u počecima naše odbrane postignuto je puno jedinstvo političkih snaga, a doprinos su dali ljudi ra-

zličitih političkih opredjeljenja. To je nešto na što smo svi ponosni. Međutim, historijske istine radi, treba naglasiti da je ključnu ulogu u organizaciji otpora i odbrambenim pripremama ipak odigrala SDA. Mi koji smo pripadali ovoj stranci tokom rata nismo željeli isticati tu činjenicu, jer nismo željeli da umanjimo doprinos drugih, niti da na takav način pravimo kočnicu za uključenje u odbranu i ostalih političkih opcija. Ali ne smije se zaboraviti da su u početku sve krizne štabove u mjesnim zajednicama, zatim Ratno predsjedništvo i druge važne organe vodili ljudi koji su pripadali SDA. Najveći dio ostalih kadrova koji su rukovodili odbrambenim pripremama bili su ili članovi SDA, ili ljudi kojima je rukovodstvo SDA dalo povjerenje. Mnoge bitne poslove za koje šira javnost nije ni znala obavljali su ljudi koji nisu ni u jednom trenutku uzmakli – evo, spomenuo bih Patriotsku ligu općine Gračanica, a posebno njen vojni dio, na čijem je čelu bio Husejn Serhatlić (ne slučajno, jer je bio u najužem rukovodstvu SDA).

Doprinos SDA u organizaciji odbrambenih priprema iz politikantskih razloga se vrlo često umanjivao, iako mi iz Stranke nikad nismo željeti umanjiti doprinos drugih. Činilo se to i tezom o "samoorganizovanom narodu". Odgovorno tvrdim da nema samoorganizovanog naroda. To je bitno naglasiti, jer narod uvijek treba organizovati, narod treba osvijestiti, narod treba pozivati i na kraju – povesti naprijed. SDA je u tom teškom vremenu vodila narod, organizovala odbrambene pripreme i nije ni u jednom trenutku odstupila od cilja svih bosanskih patriota: odbraniti i sačuvati državu Bosnu i Hercegovinu. To znači da je SDA preuzela tu odgovornost i nije se bojala te odgovornosti. Tu odgovornost joj je, na kraju krajeva, povjerio sam taj narod, dajući joj povjerenje na izborima 1990. godine.

U trenutku opasnosti neko je morao povesti narod u odbranu. Narod je prije ovog rata izabrao rukovodstvo, ali u slučaju Gračanice

S članovima vojnog i civilnog rukovodstva općine Gračanica: oproštajna posjeta generala Hazima Šadića pred odlazak u vojnodiplomatsku misiju u Republiku Tursku

– to je rukovodstvo znalo proširiti i političku i materijalnu i kadrovsku osnovu za uspješnu organizaciju odbrane.

Mi smo se ovdje jednostavno rukovodili logikom: ako uključimo sve s čime raspolazemo, kako materijalne tako i sve ljudske resurse, lakše ćemo se odbraniti i vladati ovim prostorom, lakše ćemo dočekati mir, a ako ne uključimo sve te resurse imat ćemo probleme.

Nastojali smo svakoga učiniti najodgovornijim i najvažnijim. Policajac je bio važan na svoj način, pripadnik Armije i borac je bio najvažniji na svoj način, ljekar koji je liječio ranjenika bio je itekako važan... I zemljoradnik koji je proizvodio grah i žito u ratu bio je itekako potreban... Nikoga nismo potcijenili niti smo mu osporili važnost, svi su bili potrebni i na sve smo gledali tako da ih jednako uključimo i uvažimo – da ne misle da su taj

rat, vojska i odbrana stvar nekakve komande ili nekakve civilne vlasti, već da smo svi mi, ustvari, jedno.

Sa takvom integracijom, koju smo uspjeli napraviti, mi smo preživljavali i vodili rat na način da se danas ne moramo stidjeti tog vremena. Baš naprotiv, možemo biti samo ponosni.

RATNI SUSRETI SA PREDSJEDNIKOM IZETBEGOVIĆEM

Prvi susret s Alijom Izetbegovićem imao sam na osnivačkoj skupštini SDA u Gračanici, 1990. godine. Ostalo mi je u sjećanju njegovo nastojanje da objasni okupljenim ljudima, a bilo ih je puno koji su bili vjernici, kako SDA nije nikakva vjerska stranka niti će to biti, već demokratska stranka svih ljudi, koja poštuje vjeru kao dio našeg identiteta i naše kulture – stranka vjerničkog naroda, kako je kazao.

Kasnije, tokom rata, Alija Izetbegović je, kao predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, u dva navrata posjetio opštinu Gračanicu, gdje sam mu s komandantom Puškarom bio u ulozi domaćina. S Predsjednikom sam se susretao i u opkoljenom Sarajevu, gdje sam išao ratnim putevima, pa kroz poznati tunel, predvođeci delegacije opštine Gračanica i okruga Tuzla.

Prva posjeta predsjednika Izetbegovića Gračanicu desila se u novembru 1993. godine, u najtežem periodu rata, na dan kada je srušen Stari most u Mostaru. Dojmio me taj susret, jer sam bio možda i prvi koji je predsjedniku prenio vijest o razaranju tog spomenika. Bio je vidno zatečen – stradaju ljudi, ali kada se udara na tradiciju, time se želi ukloniti svi znakovi kulture i civilizacije... Međutim, sjećam se, kazao je tada: "I to im je džabe. Mi ćemo most obnoviti, doći će vrijeme za obnovu mosta, ali bitno je da u ovoj borbi preživimo i opstanemo." Predsjednik je pred opštinom izvršio smotru naše počasne jedinice, održali smo sastanak na kome smo mu prezentovali rezultate svega do tada urađenog, a zatim smo odlučili da prošetamo kroz grad, čaršijom, sve do Skvera. Vijest o dolasku predsjednika se pročula, oko zgrade Opštine okupio se veliki broj građana, koji su nas pratili. Pojava predsjednika na čaršiji, način na koji je prošao kroz grad, pozdravljajući se sa prolaznicima, sve to je bio veliki podstrek za naš narod. Ljudi su se tako i lično uvjerali da u tim najtežim danima agresije nismo ostavljeni sami, da postoji i funkcioniše državni vrh i da smo i mi dio tog sistema. Tog novembarskog jutra, predsjednik Izetbegović je zračio tolikim optimizmom da je svojim držanjem i nas u vlasti hrabrio da izdržimo do kraja. I ja sam tada bio siguran da ćemo, ako Bog da, sa takvim vođom sigurno uspjeti...

Druga posjeta predsjednika Izetbegovića bila je nepunih godinu dana kasnije, u oktobru 1994. godine, nakon bitke na Visu i kasnijih uspjeha na Trebavi. Predsjednik

Izetbegović je sa svojom delegacijom ponovo posjetio našu opštinu, u namjeri da obiđe Vis i oda priznanje borcima na uspjesima. Dočekali smo ga i pozdravili Osman Puškar, ispred OG-2 i ja, u ime opštine. Neposredno prije njihovog dolaska, u rejonu Visa su se otvorile borbe, desilo se još jedno granatiranje na Visu, što bi rekli vojnici – bila je vruća linija. Mi smo zato Predsjedniku rekli da posjetu Visu iz sigurnosnih razloga odgodi, te da ovog puta obiđemo neke druge jedinice. Međutim, on to nije prihvatio: "Nema nikakvog odgađanja, idemo, ako borci rizikuju svoje živote da odbrane ono za što je neko već dao svoj život, idemo da im čestitamo, odamo počast i obiđemo te jedinice." Tu se još jednom iskazala njegova veličina.

Bilježim ovdje još neke utiske o rahmetli Predsjedniku, koje sam upamtio iz naših ostalih susreta. Predsjednik je znao da pažljivo sasluša sagovornika, ali kada bi čovjek iznosio neke prijedloge naširoko, on bi rekao: "A šta ti predlažeš?" Od svojih saradnika očekivao je da budu samoinicijativni, da budu kreativni, da predlažu rješenja i traže kako da ih realizuju. Predsjednik je znao da pohvali za dobro urađeno, ali isto tako je znao je da "presječe" nešto što nije bilo dobro i upozori da se tako više ne radi. Vođa ne može biti bez odlučnosti, onaj ko ne zna donijeti odluku i stati iza nje, ne može biti vođa. Naš predsjednik Alija Izetbegović bio je odlučan čovjek i kao takav istinski vođa ovog naroda.

U jednoj prilici pitao sam ga za svjetske lidere s kojima se susretao, kakvi su to ljudi i kako je s njima komunicirati. Kazao mi je da su, s izuzetkom američkog državnog sekretara Warrena Christophera, skoro svi oni u stvarnosti uglavnom prosječno inteligentni ljudi, ali da iza njih stoje snažni saradnički timovi. Onaj ko iza sebe ima dobar tim i dobre saradnike, taj može i uraditi kvalitetan posao, kazao je i poručio nam: "Birajte saradnike koji će vas učiniti uspješnim, nemojte birati loše, nemojte birati one za koje ćete misliti da će vam biti poslušni, birajte jake da vi budete

Vijećnici ratnog saziva Općinskog vijeća i funkcioneri općinske vlasti (1995.)

jači. Birajte ljude koji imaju, ideje koji znaju realizirati stvar, birajte takve saradnike.” Dobro sam upamtio tu njegovu sugestiju, sretan što smo se mi u Gračanici time već vodili, kroz period organizacije naše odbrane i otpora agresiji na našu zemlju i našu opštinu.

NA KRAJU

Po svom otporu agresiji, organizovanju vojske i po čuvanju slobodnog kućnog praga, opština Gračanica je, već sam rekao, mnogima u Bosni i Hercegovini služila kao primjer. Ne bismo se uspjeli odbraniti da od početka rata nismo svi složno stavili sve što imamo u funkciju odbrane: živote naših najboljih sinova i djece, imetak, platu i sve s čime smo raspolagali. Kako da kažem? Kod nas je sve bila linija odbrane – bukvalno od rovova uz Spreču, na Skipovcu, Gradačcu, Becnju, u Lukavici i drugim ratnim poprištima gdje su se borili najbolji među nama, pa do radnih mjesta i vrijednih ruku koje su radile i proizvodile za odbranu. Na toj široj liniji odbrane bili su i radnici “Feringa” i “Graplasta”, negdje

u brdima gdje su se pravile granate, radnici “Fortune” i “Olimpa” koji su pravili cipele i šili odijela za našu vojsku, radnici Štamparije “Grin”, “Jadrine”, “Avisa” i mnogi drugi koji su proizvodili hranu na našim njivama, koji su učili djecu po improvizovanim i skrivenim učionicama, koji su liječili bolesne i iznemogle, mnogi koji su “pravili” pare bez kojih se ne može voditi ni jedan rat, a pogotovo ovaj naš u kojem smo se mogli uzdati samo u sebe i svoje snage, u svoju vojsku i svoj narod u svoje žuljeve i svoje pare. Jer, niko nikome nikada, kao što se zna, nije poklonio slobodu na tanjiru. Zato ovdje niko nije pitao za platu, za naknadu, zaradu, ovdje se u tim godinama samo preživljavalo – i sve što se radilo, bilo je za borbu, za rat, za pobjedu. Srećom, relativno brzo smo shvatili da je sloboda i Bosna naša najdragocjenija dobit i dobitak bez koje bi bili svi trajni bogalji i gubitnici. U to vrijeme u Gračanici je bilo sramotno ne biti u vojsci, u uniformi, na prvoj liniji ili ne raditi za vojsku; ovdje je sramotno ne doprinositi, ne davati za odbranu, a imati. Svi sposobni

su bili u jedinstvenoj odbrambenoj liniji: ili na frontu prema neprijatelju ili su radili za taj front – trećeg nema.

Moja poruka jeste da se uvijek treba organizovati, da uvijek treba bit čvrst, patriota, ne bojati se, jer da smo mi u tom trenutku na početku rata razmišljali o tome koja je sila sa druge strane, mi nikada ne bi radili na ovome, nikada ne bi uspjeli. Jednostavno, treba planirati i na vrijeme spriječiti nešto što može ugroziti mir, što može ugroziti živote. Borba za Bosnu i Hercegovinu i u miru ima svoj nastavak. Najodgovorniji su, razumije se, lideri koji su dobili povjerenje građana, ali i svaki građanin pojedinačno treba da se upita šta je sam uradio za Bosnu i Hercegovinu.

Želim da istaknem da Ratno predsjedništvo opštine Gračanica, MUP, Armija Bosne i Hercegovine, njeni rukovodeći ljudi – svi smo iz rata 1992.-1995. izašli čistog obraza. Sve ono što smo kao ljudi trebali da ispoštu-

jemo, ispoštovali smo. Sve ono što nam je zakon nalagao, uradili smo, poštovali smo sve međunarodne konvencije. Jednostavno nikad, hvala Bogu, do danas nismo na ružan način spomenuti. To znači da posao koji smo radili – radili smo ga na najodgovorniji način, onako kako to dolikuje ljudima, računajući da će doći kraj i ratu, da će rat završiti, a život se na ovom prostoru mora nastaviti, da opet moramo raditi i sarađivati, pa i s dojučerašnjim neprijateljima. Bosna i Hercegovina ima tri naroda, ali ima i ostale druge manje narode. Svi mi zajedno moramo živjeti u ovoj Bosni i Hercegovini. To je bilo na pameti, na umu svih onih koji su učestvovali u organizaciji otpora, vođenju odbrambenih priprema, vođenju samoga rata i potpisivanju mira. Mi smo na to ponosni i to još jednom, zaključujući svoje sjećanje na to razdoblje, želim posebno da istaknem.